

kolliseen vallankäyttöön. Hänellä oli aihetta hillitä myös seuraavan yhä itsevaltaisen kirkkoruhtinaan toimintaa.

Leijonaa ja Suomea käsittelevää teemaa ei erinomaisesta kirjasta huolimatta ole vielä käsitelty loppuun. Teoksen ilmestymisen jälkeen Suvi-Päivi Koski löysi Dresdenin kirjastosta suomenkielisen katekismuksen, jonka Viipurin koulumestari Simon Johannis Carelius oli julkaissut Rostockissa 1607. Se on omistettu Ruotsin kruununperijälle, Suomen suuriruhtinaalle Kustaa Aadolfille. Esipuheessaan Simon Johannis kertoo tutustuneensa häneen ollessaan pappina Tukholmassa; tällöin kruununprinssi oli pyytänyt häneltä suomenkielistä katekismusta, jotta hän oppisi kielen ”ei turhista jutuista, vaan kristillisen opin pääkappaleista”.

SIMO HEININEN, PROF.

TEEMU KAKKURI Suomalainen herätys: Herätyskristillisyyden historia nälkävuosista Nokia-missioon. Helsinki: Kirjapaja 2014. 240 s.

Uskonnollisten herätysliikkeiden vaikutus on Suomessa jatkunut 1700-luvun pietistipohjaisista herätyksistä 2000-luvun Nokia-missioon. Erityisesti sadan viidenkymmenen vuoden ajanjaksoa jotakuinkin vuosien 1820 ja 1970 välillä Suomen historiassa voidaan pitää aikana, jolloin kansan piiristä nousseet uskonnolliset herätykset ja niiden pohjalta muodostuneet kansanliikkeet ja organisaatiot olivat merkittäviä tekijöitä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa. Tällä hetkellä herätysliikkeet ovat erityisesti Lapuan ja Oulun hiippakuntien sekä ruotsinkielisen Pohjanmaan (svenska Österbotten) ruohonjuuritason kirkon uskonnol-

lisen elämän pohjavirettä. Niiden vaikutus on kuitenkin heikentynyt 1990-luvulta alkaen erityisesti kirkon hallinnossa ja papistossa. Lisäksi kirkossa ja kirkollisessa mediassa on viime vuosina yhä enemmän lisääntynyt ajatusmalli, jossa kaikkia herätysliikkeitä – körttiläisyyttä toki lukuun ottamatta – pidetään enemmän tai vähemmän ongelmallisina kirkolle ja sen uusille avauksille.

Uskonnollinen herätys ja kansallinen herätys on syytä lähtökohtaisesti erottaa toisistaan, vaikka niiden välillä on aika ajoin vallinnutkin vuorovaikutussuhde. On syytä myös muistaa, että Suomen uskonnollisia herätysliikkeitä on tutkittu jo 1850-luvun puolivälistä alkaen. Tutkimuksen isä oli Matthias Akiannder, jonka teos *Historiska Upplýsingar om Religiösa rörelse i Finland i äldre och senare tider* (1857–1863) on edelleen tärkeä lähde tämänkin päivän tutkijalle.

Perinteisesti juuri kirkkohistorian tutkijat ovat selvittäneet uskonnollisten herätysten vaiheita, mutta 1960-luvulta alkaen tutkimus on laajentunut yhä enemmän myös historia-aineisiin ja yhteiskuntatieteisiin, jopa musiikkietiteeseen. Tutkimusalue ei ole ollut vieras käsityötieteellekään, sillä Helsingin yliopistossa laadittiin vuonna 2001 pro gradu -tutkielma Lars Levi Laestadiusen (1800–1861) saarnojen pukeutumistermeistä.

Viime vuosien vilkas julkinen lestadiolaisuutta koskeva keskustelu on niin ikään osoittanut sen, ettei kiinnostus herätysliikkeisiin ole hiipunut. Toisaalta on selvästi myös havaittavissa, ettei herätysliikkeisiin kohdistuva kirkkohistoriallinen tai ylipäänsä teologinen tutkimus ole Suomessa enää samalla tavalla keskiössä kuin maailmansotien välisenä aikana tai 1960- ja 1970-luvuilla. Kirkkohistorian tutkintovaatimuksia pohtiva opettaja on kuitenkin kohdannut vakavan puutteen: mistä löytyisi ajan tasalla oleva ja kompakti historiallinen yleiskatsaus Suomen uskonnollisista herätysliikkeistä?

Teologian tohtori Teemu Kakkurin 2014 ilmestynyt *Suomalainen herätys* on todella tarpeeseen kirjoitettu Suomen herätysliikkeiden historian yleisesitys. Aikaisempi kirkkohistoriallinen yleiskuvaus alalta oli professori, sittemmin arkkkipiispa Ilmari Salomiehen (1893–1973) *Jumalan tulet* vuodelta 1935. Kirjan neljäs painos julkaistiin 1964. Salomiehen teos heijastaa hyvin 1920- ja 1930-luvun ”pietistisen kansankirkon” piirissä elänyttä tulkintaa herätysliikkeistä. Maan uskonnollista elämää virkistivät kansalliset ja samalla alkuvaiheittensa hörhöilyistä raitistuneet herätysliikkeet, jotka loivat perustan kirkon uskonnolliselle elämälle.

Evangelisesta liikkeestä Turussa 1963 väitellyt sosiologi Ari Haavio julkaisi pari vuotta myöhemmin uskontososiologian alaan luettavan yleisesityksen *Suomen uskonnolliset liikkeet*. Haavion teos oli aikanaan urauurtava. Se nosti esille myös kirkkohistoriallisen herätysliikketutkimuksen kannalta tärkeitä näkökulmia. Vuonna 1981 ilmestyi Voitto Huotarin kirkkososiologian alaan kuuluva yleisesitys *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*, jossa tekijä kuvaa herätysliikkeiden kehitystä, toimintaa, alueellista kannatusta sekä suhdetta kirkkoon ja yhteiskuntaan.

Teemu Kakkuri on evankelisen liikkeen ja Suomen Pipliaseuran historian erityistuntija, mutta hän tuntee poikkeuksellisen laaja-alaisesti koko suomalaisen herätyskristillisen maaston. Kakkuri selvittää Suomesa vaikuttaneiden herätysten ja herätysliikkeiden vaiheet 1750-luvulta nykypäivään tavalla, jota on aihetta arvostaa. Hän ottaa koko ajan huomioon liikkeiden yhteiskunnallisen toimintaympäristön ja kirkollisen kehityksen historiallisessa kontekstissa. Hän kuvaa monia asioita ja ilmiöitä varsin seikkaperäisesti kokonaiskuvaa liikaa pirstomatta. Historiallisen kerronnan juoni säilyy mukana koko ajan. Tutkija Kakkuri ei lähde liikkeelle herätysliikkeistä kansallisina tekijöinä, mikä tulkinta on ollut

aikaisemmassa tutkimuksessa varsin tyypillistä. Hän näkee liikkeet osana keskieurooppalaista ja angloamerikkalaista uskonnollista herätystä. Kirjoittajan perusote on tutkimuslähtöinen, mikä antaa teokselle tuoreuden vaikutelman.

Kakkuri pohtii eri liikkeitä historiallisen kehityksen osana, mutta kuvaa samalla liikkeiden heijastusvaikutuksia yhteiskuntaan, politiikkaan ja kulttuuriin. Viimeksi mainitusta on esimerkkinä luku herätysliikkeistä suomalaisissa elokuvissa. Tekijällä on silmää nähdä herätysliikkeiden poliittis-yhteiskunnallisen profiilin eri nyansseja. Esimerkiksi hän osaa hahmottaa Etelä-Pohjanmaan herännäisyyden ja evankelisen liikkeen eron suhteessa Lapuanliikkeeseen. Viime vuosien lestadiolaisuuteen liittyvää kiivasta keskustelua Kakkuri käsittelee kiihottomasti. Hän ottaa huomioon sosiaalisen median mukanaan tuoman mullistuksen myös herätysliikkeisiin. Pidän ansiokkaana, että Kakkuri pohtii myös herätysliikkeiden omaa ”pyhää historiaa”, siis liikkeiden omassa itseyttämyksessä eläviä kertomuksia omasta synnystään. Tyypillinen tämän lajin kuvaus on Juhana Martikaisen muistokirjan säilyttämä kertomus Iisalmen Savojärven kansanherätyksestä 1796. Tämä kertomus on liitetty herännäisyyden alkuvaiheisiin. Toinen vastaava alkukertomus on Lapin Marian (Milla Clementsdottir) ja Lars Levi Laestadiuksen kohtaaminen Åselessa tammikuun alussa 1844.

Kirjoittajana Kakkuri on aivan epäilemättä tyyliintaituri. Hän kirjoittaa mukaansatempaavasti ja terävin havainnoin. Sitaatteja ei ole liikaa, ja kuvitus selostavine teksteineen täydentää kokonaiskuvaa. Kirjasta puuttuvat henkilö-, paikkakunta- ja asiahakemistot. Tämä on harmillista, mutta asiasta ei tekijää voi syyttää. Kustantajan linja oli näet tiukka eikä sivumäärää saanut enää kasvattaa.

Tähän asti julkaistuista ja alussa esittelemistäni Suomen herätysliikkeiden yleisesityksistä Kakkurin

kirja on paras. Toivottavasti sillä on käyttöä akateemisena oppikirjana, kansalaisopistojen ja lukioiden kirjastoissa sekä kirkkoherranvirastojen kirjavalikoimissa. Niin ikään lehtien toimitusten toivoisi hankkivan sen mediatyöläistensä käyttöön, koska uskontojournalismin haasteet eivät tulevaisuudessakaan vähene.

Kirja-arvioijalle ei mikään ole helppoa kuin esittää yleisesitykseen mahtumaan vielä yhtä tai toista asiakokonaisuutta. Paljon lukenut ja toki kokenutkin kirjoittaja Teemu Kakkuri on todennäköisesti kamppailut tarjonnan runsauden kanssa kirjaa laatiessaan. Tämä on aina kokonaisesitystä kirjoittavan osa, eikä tässä suhteessa ole mitään yhtä tai edes helppoa ratkaisua rajallisen sivumäärän puitteissa. En siis moiti tekijää minäkään asian poisjättämisestä.

Jos itse olisin laatinut vastaavan teoksen, olisin ehkä tiivistänyt joitakin yleishistoriallisen taustan osuuksia ja samalla nostanut vielä neljä yksityiskohtaa itse herätysliikkeistä. Ensiksi on todettava, että tekijä on aivan oikein nähnyt Saksan 1800-luvun herätysliikkeiden merkityksen myös suomalaisille liikkeille. Olin nostanut tätä puolta esille enemmän nimenomaan kirjallisina vaikutteina Itämeren ylitse. Ajattelen esimerkiksi Würtembergin pietismin tuottamaa suomeksi käännettyä hartauskirjallisuutta tai Reininlaakson herättäjän F. W. Krummacheirin (1796–1868) kirjallista vaikutusta kaikkiin Suomen 1800-luvun herätysliikkeisiin.

Toiseksi herätysliikkeiden poliittis-yhteiskunnallisen vaikutuksen kannalta olisin kiinnittänyt huomiota siihen, että maailmansotien välisenä aikana ainakin kolmella Suomen tasavallan presidentillä oli kosketusta herätysliikkeisiin. Lauri Kristian Relander (presidenttinä 1925–1931) sai uskonnolliselle elämälleen vahvoja vaikutteita Kakkurin esille nostaman norjalaisen maallikkosaarnaajan Albert Lunden herätyskokouksista 1912. P. E. Svinhufvudin (presidentti 1931–1937) asenteita

kuvaa taas hänen vastauksensa esikoislestadiolaisten Lahden juhannuskokousten lähetystölle 1931. Kokoomuslainen presidentti vakuutti tuntevansa lestadiolaiset hyvin ja pitävänsä heitä valtakuntansa vakavimpana ja parhaimpana kansanosana. Presidenttipari Kaisa ja Kyösti Kallio (presidenttinä 1937–1940) olivat eläneet Nivalan körttipietismissä ja lestadiolaisessa ympäristössä, mikä heijastui heidän uskonnollisuudessaan. Internetissä kiertää niin sanottu Kyösti Kallion rukous, joka on sijoitettu talvisodan aikaan. On vaikea lähdekriittisesti arvioida, mikä sen alkuperä on. Joka tapauksessa talvisodan rintamalle lähteville sotilaille annettiin käteen Uusi testamentti, ja saatesanoissa presidentti kehotti lukemaan sitä. ”Nykyhetkenä kansamme tarvitsee Jumalan Sanan uudesti luovaa voimaa.”

Kolmanneksi olisin nostanut esille herätysliikelähtöiset piispat kirkossa 1900-luvulla. Vielä 1960- ja 1970-luvuilla huomattava osa piispoista voitiin melko selkein perustein jopa lokeroida herätysliikemiesiksi. Neljänneksi olisin pohtinut tunnettua teesiä pietismin ”maallistavasta” vaikutuksesta 2000-luvun kirkkomaantieteen valossa. Kirkon tilastollisen vuosikirjan (2013) perusteella tehty kartta alueista, joissa evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuuluu edelleen yli 90 % väestöstä, olisi aika reippaasti haastanut mainittua, mielestäni enemmän uskonnollisperäistä kuin aukottomaan tutkimustietoon perustuvaa teesiä pietismin maallistavasta vaikutuksesta.

JOUKO TALONEN, PROF.